

Lengyel András

„...azonos rámpán Sziszüphossal”

Ideiglenes portré a 60 éves Füzi Lászlóról

1

A most hatvanéves Füzi László sokrétű tevékenységének számbavétele nem lehet egy ilyen születésnap megemlékezés dolga. A köszöntő a szubjektív műfaj, s esetünkben, ráadásul, egy negyvenéves barátság természetes gesztusa. A hatvan év történéseinek részletekbe menő, szakszerű, a filológiai igényeknek is megfelelő áttekintése tehát most szükségképpen elmarad (bár nagyon is lenne értelme, s előbb-utóbb el is kell végezni). A választott műfaj, tetszik vagy sem, csak néhány vonás kiemelését bírja el, s az embert, akit köszönt, csak néhány momentummal tudja bemutatni.

Az ilyesféle kiemelés persze valójában mindig leegyszerűsítés, a bonyolultat „egyszerűre” redukálja, s megvan a veszélye, hogy emiatt éppen a leglényegesebb, mert leginkább jellemző, egyéni vonások maradnak rejtve. De ezt, azt hiszem, az alkalom szorításában vállalni kell. A nyitott, tovább alakuló életmű, ha kell, meghozza majd a szükséges korrekciókat.

2

Ha definiálni akarom, ki is az ünnepe, a lexikonszócikkek terminológiája kínál gyors segítséget: irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Aki azonban abban a helyzetben van, hogy figyelemmel is kísérhette pályája alakulását, az tudja, ez a besorolás amennyire „pontos”, legalább annyira félrevezető is. Éppen e szerepkörök igazi mibenléte mosódik el bennük, s azt nem mutatják meg, amiket e séma szükségképpen összevon és homogenizál.

Annyi biztos, szerkesztő ő, egy fontos folyóirat szerkesztője immár több mint negyedszázada. Neve régóta összeforrt a Forrás nevével – munkássága a Forrás történetének egyik meg nem kerülhető nagy fejezete lesz. A Forrás pedig egyike a „jobb” magyar folyóiratoknak, s bár „vidéken” szerkesztődik (mint a Tiszatáj, az Alföld vagy a Jelenkor), a magyar szellemi élet 6-8 meghatározó, úgynevezett „vegyes” típusú kulturális („irodalmi”) folyóiratainak egyike. (A skála tradíciókra fogékonyabb feléről, a középhez közel.) Amit a lap évtizedek óta produkál, az (egyéni ízlésektől és preferenciáktól függetlenül állítható) a magyar kultúra

törzsállományába tartozik, ezt az állományt alakítja, s ebből ki nem iktatható. S a lap teljesítménye az utolsó negyedszázadban, ha nem is kizárólagosan, de döntően az ő erőfeszítéseinek eredménye. Ez döntő meghatározottság, az életmű karakterizáló jegye. A szerkesztői poszt ráadásul mindig, a rendszerváltás (kaotikus) rendszerében pedig kivált egész emberes munkakör. Az egész személyiséget magába szippantja, a maga igényei szerint alakítja. A szerzőkkel való kapcsolattartás, a „termés” figyelemmel kísérése, a lapba beemelendő szerzők és problémák kiválasztása, az igények és lehetőségek kompromisszumából összeálló „anyag” legjobb, leghatásosabb elrendezése, egybeállítása olyan feladat, amely háttérben tartja ugyan a szerkesztő személyét, „eltünteti” az olvasók elől, de messzemenően meghatározza az irodalmi élet aktuális teljesítményét. Mondhatnánk, pro és kontra. Döntései révén lehetőségek realizálódnak vagy süllyednek el. Súlyja van döntéseinek.

Beállítódását, amennyire meg tudom ítélni, alapvetően két elv határozza meg. A „minőséghez” való ragaszkodás (ami így, elvontan, banalitás, a gyakorlatban realizálva azonban egyike a legnehezebb – mert legnehezebben teljesíthető – dolgoknak) és a valóságérzékenység. Utóbbi persze nem valamiféle irányzati értelemben vett „realizmus” képviselője (ez alól elforgott a történelem), hanem az, amit József Attila hajdan így fogalmazott meg: „A valóság nehéz nyomait követve önnönmagadra, eredetedre tekints alá itt!”. Ez nagy és rugalmas program, sok minden belefér. A valóságelv itt s most lehetséges képviselője persze nem föltétlenül komplementer a mindenkori „trendivel”, az üresség mai kultuszával, s ez behatárolja a szerkesztő lehetőségeit. De a divatnak, s ami azzal jár, a szekértáboroszerű bezárkózásnak a lap irodalomszociológiai paraméterei sem kedveznek. Ilyet erőltetni egy vidéki város nagyon sok mindent együvé szorító viszonyai között hiba volna. Itt, figyelve irodalmunk tagolódásaira, inkább az „átjárás”, a szakadásokon való átlépés igénye lehet termékeny. S Füziknek ez a kiegyenlítő, harmóniába hozó, de a valóságos tagolódást el nem mosó szerep alkatilag is „illik”.

Szerkesztői tevékenységének finomanalízise persze majd történeti tanulmányok feladata lesz. A Cultural Studies mai (s holnapi) művelői a Forrás és szerkesztője szerepével is szembesülni kényszerülnek majd. Az elemzések eredményeit megelőlegezni ma még nem merném – e kor kulturális mozgástendenciái, a maguk összetettségében utólag fognak majd igazán láthatókká válni. Én ez alkalomból mindehhez csak néhány dolgot fűznék hozzá. Mindenekelőtt azt, hogy a klasszikus szerkesztői szerepet az utóbbi negyedszázadban már csak az tudta ellátni, aki egyben lapja afféle „producere” is volt. Aki a pénzek előteremtőjeként s az ehhez szükséges kapcsolatrendszerek működtetőjeként is helyt tudott állni. S ez, akár-hogy nézzük, a hagyományos szerkesztői szerephez mérten már nagyon speciális alkati többletet (is) igényel – ezen a viszonyok fölállította rostán egy olyan nagy szerkesztő például, mint amilyen a Nyugat Osvát Ernője volt, már kihullott volna. A mai szerkesztő a kényszerek súlya alatt, tetszik vagy sem, már egy irodalmi kentaur, aki – a „ló” és az „ember” mitológiai egyesítésének analógiájára – saját személyében az irodalmárt és a pénzügyek bonyolítóját egyesíti. Azaz, nemcsak alkotó, de kényszerburokrata is egyszerre, mindig azt az oldalát fordítva a külvi-

lág felé, amely a soron lévő feladat teljesítéséhez éppen szükséges. Munkája így a szükséges lehetetlenség mindennapi megkísértése, mondhatnánk: penzumszerű bűvészmutatvány. Igazán jól csak keveseknek sikerülhet, de muszáj csinálni.

Hogy ez a kentaur-lét visszahat a szerkesztő személyére, sőt a klasszikus szerkesztői szerepre is, aligha kétséges. Megváltozik a személyiség és megváltozik tudásszerkezete. De a dolog nem választás kérdése. Vagy így, vagy... S e helyzetnek bizonyos előnyei is vannak. A mai szerkesztő a rábízott intézmény megtartója, több, mint szerkesztő, ha közben tudja is, örökösen vesztesre áll. Csak az eszmények alatt lehet teljesíteni. De teljesíteni kell.

S feladatát, tegyük gyorsan hozzá, még a „vidékiség” is specifikálja. Egyszerre kell a magyar szellemi élet egészére figyelő irodalmi folyóiratot csinálni – s kell a hely, a lokalitás valóságos és legitim igényeinek kielégítését elvégezni. Márpedig a lokalitás szellemi organizátorának, „húzó” intézményének lenni egy olyan városban, mint Kecskemét, nem kicsi, s nem egyszerű dolog. Ennek a helyzetnek a velejárója, hogy ma például a Forrásra s irányítójára, a főszerkesztőre épül a kecskeméti művészeti intézmények laza konglomerátumát alkotó Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek is. E szerepnek tehát egy „hagyományos” folyóiraton túlmutató súlya és jelentősége van. Talán nem túlzás azt állítani, nem kis részben az egész város művészeti magaskultúrája áll vagy bukik rajta. (A fővárosi szerkesztőket ez a kettősség, a központi helyzet, a nagy méretek és a differenciált intézményi struktúra következtében nem terheli. Nekik elegendő magukkal, „az” irodalommal foglalkozni, mindjárt minden funkciójukat teljesítik.) Itt összecsúsznak a feladatok.

A lapnak otthont adó város, Kecskemét, amely a Forrás arcélét akaratlanul is, pusztá történeti létével is alakítja, megvallhatom, számomra mindig szimpatikus volt. Általában kultúra iránt érzékeny és „elkötelezett” vezetői voltak, a városvezetés minősége többnyire jótékony kontrasztot jelentett sok más város vezetéséhez képest. Máig emlékezetes például számomra, hogy hajdani nevezetes megyei elnöke – helyben nagyhatalmú ember – előttem könyvtárával s a neki dedikált példányokkal dicsekedett, nem hatalmával – várospolitikusként is kultúrember volt. S bár sokan nem is tudják, e típus léte a magyar kultúra szempontjából kulcskérdés. Füzinek tehát jó hátországa van, van egy helyi közösség, amelyre építhet, egy város, ahol megvetheti lábát. De Kecskeméten azért, tudjuk, a jó adottságok ellenére is, sok minden nincs meg, ami az értelmiségi lét ideális tartozéka volna. Egyetemi bölcsészkar híján például szűkös a helyi bölcsész-értelmiségi választék, nincs mindenre külön intézmény, amire kellene, s ami intézmény van, többnyire annak is hiányzik versenyre serkentő alternatívája. A hiányok katalógusa folytatható lenne. S ezen az adottságon nem javít az sem, hogy az ilyesféle strukturális hiány – mutatis mutandis – Budapest kivételével valamennyi magyar „vidéki” városra jellemző. A Kecskemétnél nagyobb s jobb adottságú „egyetemi” városokra is. De e hiányok nem végzetesek. Ami hiányzik az adottságokból, azt Kecskeméten is, máshol is plusz erőfeszítéssel, egyéni – megfontoltan mondom ki a szót – hősiességgel pótolni lehet. S ha a megfelelő színvonal biztosítása nem is pusztá automatizmus eredménye, komoly munkával elérhető. A feladat megtalálja a maga emberét. A helyi kultúra vezetőinek, így a

folyóirat-szerkesztőnek is a léte persze állandósuló kötélhány. De ez ma alighanem más területeken is így van.

Mindennek summájaként kimondható: aki „vidéken” folyóirat-szerkesztő, az missziót teljesít. S Füzi is egyike azoknak, akik a maguk területén, csaknem fegyvertelenül is, a napjaink nagy kulturális süllyedése elleni harc hősei. Ennek persze ára van, neki is sok mindenről le kell mondania, ami saját egyéni kiteljesedését szolgálná. S ezért, amikor egy-egy szerkesztői döntésével, „kívülről”, páholyban ülve nem értek egyet, mindjárt eszembe jut Jókai egyik hőséneke finom distinkciója. Valószínű ugyanis, hogy „ő is tudja, hogy mit kellene csinálni, de teszi azt, amit lehet”.

3

A másik momentum, ami e rövid jellemzésben is mindenképpen kiemelendő, az, úgy vélem, Füzi László irodalmár alkatának (s következésképpen: művének) személyes sorsa szerinti alakulástörténete. Irodalomtörténész és kritikus, idéztem róla a lexikonokat, s Laci csakugyan ennek indult. Ide vágó, e képet erősítő írásait (köztük jó néhány könyvét, például az elsőt, a Szerepek és lehetőségeket is) kötelességszerűen föl lehetne sorolni. A szegedi egyetem hajdani neveltjében benne volt egy ilyen, szabványszerűen alakuló szakmai pálya lehetősége is. Jó tanárai voltak, érdeklődése, fölkészültsége megvolt hozzá. A szakma, nem is véletlenül, Németh László-kutatóként ismerte meg. De egri tanárkodása (1979–1982), majd a kecskeméti szerkesztőségi állás (1982-től, 1989-től már főszerkesztőként) szinte észrevétlenül élete más lehetőségeire helyezte át a hangsúlyt. S kecskeméti évtizedei alatt, egyre inkább a lapszerkesztés mindennapjaiban mozogva, a hagyományos irodalomtörténészi szerepkör az ő gyakorlatában speciális vonásokat vett föl. Fokozatosan az íráság egy nehezen körvonalazható, bizonytalan kontúrú, de mégis jól azonosítható – „szabálytalan” – változatához jutott el. Hivatalból is, belső késztetései szerint is kezdettől „nagy olvasó” volt (s maradt máig), aki e mohó, s ugyanakkor kitartó tájékozódásával mindig is egész korára igyekezett rálátást szerezni. S ez az olvasói gyakorlata nem a specializálódásnak kedvezett, hanem az összképre ügyelő, az egészre reagáló értelmiségi magatartás erősítője lett. Hagományos filológus, intézményes helyi infrastruktúra híján, az igazán nagy szakkönyvtáraktól távol amúgy sem könnyen lehetett volna – az aktuális könyvtármest figyelemmel kísérni, „olvasni” viszont mindenhol, Egerben és Kecskeméten is lehetett. S bár ezzel egy idő után elveszítette a szokványos szaktudósi pálya befutásának lehetőségét, de annál többet nyert. Az egység s az egységben látás élményét. S mivel azt, amit olvasott, rendre egymásra vonatkoztatta, összerendezte, folyamatosan gyarapodó tapasztalatai birtokában világlátása, világhoz való intellektuális viszonya is szép lassan átalakult. Így e tudást, intellektusa elmélyülése és differenciálódása következtében ma már inkább egy író, mint az irodalomtörténész megfontolásai szerint használja föl. Anyagát voltaképpen eszerint szűri meg és rakja össze, a világ, amelyet fölépít, szembeötlően narratív világ. Azt csinálja tehát, amit minden író – legföljebb a kifejezés módja őrzi az eredet, az intellektus előtörténetének megkülönböztető jegyét.

Metamorfózisában alighanem a megtett személyes út személyes magyarázatot igénylő tapasztalatai is szerepet kaptak. Az önreflexió ugyanis elkerülhetetlen lett számára, tudnia kellett, mi történt vele. Ő, aki egy Sopron közeli falu, Lövő szülötte, s gyerekkora Fertőszentmiklósához kötődik, személyes életútja során szükségképpen egy „másik” emberi világ részese lett. Mondhatnánk, világot váltott. Egyetemet végzett, doktorált, írt s publikált, nagy presztízsű értelmiségi professzió művelője lett – s közben szembesülnie kellett az elhagyott (mert szép lassan megszűnő), őt fölnevelő kisvilág, illetve az „új” élethelyzete kontrasztjával. Meg kellett értenie, mi történt vele élete során. S ez a szembesülés számvetésre készítette. A megértés, a megjelenítés és a megörökítés feladata állt előtte. Mindez pedig csak egy olyan műfajban volt teljesíthető, amely egyesítette magában a paraszti világ szociografikus rajzát, az értelmiségi karriertörténet alakulásának legalább implicit jelenlétét, s a mai világ megértésére törekvő kritikai, intellektuális reflexiót. A formát maga a tárgy, a személyes élet alakulástörténete szolgáltatta. Valami olyan megszólalási formát kellett azonban találnia, amelyben mindez nemcsak elért, de amelyben mindezt hitelesen lehetett bemutatni. A mű pedig, amely ebből a feladatérzékelésből született, minden jel szerint fő műve lett. A lényegét legpontosabban az első kötet (2010) címe fejezte ki: *Világok határáján*. (Ez a kötet két évvel később, két nagyobb egységgel kiegészülve, együtt is megjelent, *Kötések, szakadások* címmel, de az összképet ez az első kötet határozza meg.) Könyvének anyaga is érdekes, de jelentőségét nemcsak ez az érdekesség adja. A szociográfiai tradíció folytatása és megújítása, az e bemutatást minduntalan distanciáló mai kulturális reflexió, a sorok között szükségképpen megjelenő mértéktartó személyesség, s egyáltalán nem utolsósorban az eddig együtt nem látottak a személyességet sem nélkülöző egyben láttatása egységes, megkomponált művet eredményez. S művét mindez a magyar próza próteuszi természetű, szabálytalanságaiban is törvényszerű fontos vonulatába sorolja be. Kicsit kacérkodik persze az úgynevezett „posztmodern” kontingencia-élménnyel is, s használja az ehhez tartozó narrációs technikát is (ő is ennek az átmeneti kornak a gyermeke), de saját anyaga van, s ez az anyag elég súlyos ahhoz, hogy szerzője személyétől függetlenül is fontos legyen. Hogy releváns legyen. Könyve révén fölidéződik és értelmezhetővé válik egy világ, amely részben már elmúlt, de amely jelenünk mélyén, a meg nem értettség erejével ma is alakítóan jelen van, s amelyet éppen ezért, ha adunk magunkra, meg kell értenünk.

Hogyan tovább innen, ma még nem könnyen megmondható, talán maga Laci sem tudja, merre fog továbblépni. Az a szerepkör azonban, amelyet kialakított magának, elég tágas. „Visszafelé”, a hagyományos irodalomtörténeti munkához is nyílik belőle út, s egy más jellegű, reflexívebb gyakorlathoz is. Csak hatvanéves, ideje lesz még mindkét irányban próbálkozni.

4

A harmadik momentum, amelyet itt is kiemelendőnek vélek, evidensnek kellene, hogy legyen – de ma egyáltalán nem az. Irodalmunk „dörzsöltjéből” alighanem cinikus mosolygást vált ki. Laci ugyanis, tapasztalatból mondom, nehéz

posztján is jó szándékú, becsületes ember maradt, s ez akkor is hangsúlyozandó, ha e tulajdonság ma egyesek körében már-már valami atavizmusként ítéltetik is meg. Azt hiszik, „életszerűtlen” naivitás. De nem így van. Bár a kor, amelyben élünk, rosszabbik énünket hívja elő, a prostituáló légkör azonban inkább felértékeli a hétköznapi becsületesség meglévő pozícióit. Élni ugyanis igazában enélkül nem is lehet, hiánya roncsol és deformál. Az igazi szellemi teljesítmény ráadásul, meggyőződése, soha nem szimplán technikai jellegű, – a „technika”, legyen bár mégoly virtuóz, morális alapok nélkül szétfoszlik, önmaga ürességét emeli magasba. Számomra éppen ezért mindig megnyugtató volt, hogy tudhattam, Laci a helyén van, számítani lehet rá, végzi teendőit. A földrajzi távolság és a sok mindenben különböző fölfogás ellenére biztos lehettem korrektségében, megértésre törekvésében, intellektuális nyitottságában. S ez, mondjon bárki bármit, nagy dolog.

Ez a magatartás, persze, azt hiszem, az ő esetében „természetes” is. Személyes referenciapontjai között legalábbis két olyan ember is van, aki, megvallom, számomra is fontos: Ilia Mihály és Vekerdi László –, s e két név vállalása előttem önmagában is garancia. Akinek ugyanis e nevek jelentések, az az alapkérdésekben sem lehet nagyon távol tőlem. Az, tudhatom, maga is a vélekedések különbségeit harmóniába rendező, megértésben érdekelt ember, aki a jó és a rossz megkülönböztetésének tudatában cselekszik. Ez az implicit értékválasztás pedig egy meghatározott erkölcsi világréteg részévé teszi mindazokat, akik vállalják.

S Laci, tudom, vállalja.

5

A magyar szellemi élet, természete szerint, nagyon sokféle alkotó együttműködésének eredménye. Rossz, még a romantikus zsenikultusból itt maradt, s a piaci logika által új életre keltett balhiedelem, hogy csak az úgynevezett legnagyobbak a fontosak. Egy kultúra milyenségét, igazi teherbírását sokkal inkább a mezőny egészéből elvonható „átlagminőség” mutatja meg, semmint a magányos „csúcsok”. S az a szerep, amelyet Füzi Laci mindennapi munkájával, rejtve, a nagyközönség számára alig láthatóan betölt, éppen ennek az egésznek a minőségét befolyásolja jótékonyan. A zsenik kéziratait, ha már megszülettek, bárki tudja közölni. A kultúra mindennapi viszonyainak javítása azonban csak folyamatos, szívós munkával lehetséges. Ő, a szerkesztő persze, szerkesztőségi kollégájának, Buda Ferencnek szavait kölcsönvéve, szükségképpen „azonos rámpán” mozog „Sziszüphossal”. Elmondhatná ő is: „*Dudorászva, néha morogva / lábaltam a sárba, homokba, / nekidőltem, kőre ha letem, le-legördült – visszacipeltem / azonos rámpán Sziszüphossal. / E napig még győztem szusszal.*” (Ha csak estig).

Magam, barátként is, a magyar kultúra gyalogosaként is örülök, hogy most, hatvanadik születésnapja alkalmával e szerepre irányíthatom a fegyelmet.

*

Laci, Isten éltesse! S még sokáig legyen erőd s lehetőséged vállalt szereped betöltésére! Szükség van rá.